

Katholiek Sociaal Denken is springlevend

Hebt u ook wel eens gehoord of gelezen dat het Katholiek Sociaal Denken (afgekort KSD) na het derde geheim van Fatima 'het best bewaarde geheim' van onze Kerk zou zijn? Ik ben zo vrij dat een mythe te noemen. Deze gedachtegang klopt immers maar gedeeltelijk. Inderdaad hoor je er al tientallen jaren weinig over in preken en parochiebladen. Je zou kunnen zeggen dat het een blinde vlek was en is van veel clerici. Dit is in onze tijd met name het geval als zij, in lijn met de liberale tijdgeest, hun focus hebben op het individu en zijn of haar weg naar God en het dienen van de naaste. In de verkondiging en de kerkelijke media wordt weinig geput uit de schat aan maatschappelijke ervaringen en aan kritische duidingen van de maatschappelijke ontwikkelingen als geheel. Het kan ook anders. We zouden op dit punt een voorbeeld kunnen nemen aan onze aartsbisschop kardinaal Eijk op die momenten dat hij een scherpe veroordeling uitspreekt over het neoliberalisme als bron van armoede en onzekerheid van mensen.

Als veel clerici het al decennia laten afweten, waar leeft KSD dan wel? Het leeft onder de leken die zich maatschappelijk inzetten. En dat al meer dan honderddertig jaar! Al die tijd waren er ook sommige geestelijken, theologen en bisschoppen die de opgedane inzichten in kaart brachten, bereflecteerden en duiden. Op basis daarvan werd de Katholieke Sociale Leer door de pausen steeds bij de tijd gebracht, wat weer een stimulans was voor geëngageerde leken. Ook na het uiteenvallen van de katholieke zuil zie ik tot

op de dag van vandaag waardengestuurd denken vanuit de gemeenschap doorwerken in de hoofden, harten en handen van tal van katholieken, al of niet kerkgebonden. Ook tal van niet-katholieken spreekt de benadering aan, waarin aandacht is voor het algemeen belang, menselijke waardigheid, solidariteit en subsidiariteit. Je hoeft ook geen trouwe kerkganger te zijn om zo te denken. Wat volstaat is dat je een gemeenschapsmens bent met gezond verstand en aandacht voor de actuele ontwikkelingen en de geschiedenis ervan. Katholieke denkers noemden het KSD niet voor niets 'katholieke sociologie': een benadering waarin geen beroep wordt gedaan op goddelijke openbaring. Een verdiept geloof helpt natuurlijk wel om, zoals het nieuwste lied uit Taizé het noemt 'En todo amar y servir': in alles lief te hebben en te dienen.

Zoals ik in mijn artikel in het juninummer van 'Op Tocht' een niet-katholiek noemde (psychiater Esther van Fenema) die werkt met katholiek gedachtengoed, zo breng ik ook dit keer een interessant boek onder uw aandacht. Het is van een protestant, nu 80 jaar, die de ontwikkelingen bij de overheid in allerlei rollen van zeer nabij gevolgd heeft: Herman Tjeenk

Willink. Deze minister van staat werd in 2021 door de Tweede Kamer benoemd tot informateur voor de kabinetsformatie van dat jaar. Door zijn jarenlange ervaring in tal van functies bij het Rijk wordt Tjeenk Willink wel de 'onderkoning van Nederland' genoemd. Toch voelde hij zich vaak een roepende in de woestijn. Hoewel de titel van zijn boek

('Het tij tegen') iets van machteloosheid suggereert, doet hij hierin opnieuw een hartstochtelijk beroep op de lezers om op allerlei plaatsen het tij te keren. Hij is al jaren kritisch lid van de PvdA, maar schrijft hier niet als partijman. Als laatste publieke daad brengt hij naar voren dat de democratische rechtsorde als fundament van onze samenleving door de overheid zelf de laatste decennia stap voor stap ondermijnd wordt.

Een van de grote thema's van het KSD is de taak en de positie van de overheid. In 1891, toen de encycliek 'Rerum Novarum' van paus Leo XIII uitkwam, zag de Kerk in dat het (toen nog nieuwe) wilde kapitalisme van de markt getemd moest worden. In de tijd van de Koude Oorlog werd een thema hoe in communistische landen de staatsmacht mensen verpletterde. Steeds werd er sindsdien op gehamerd dat een sterk maatschappelijk middenveld, van zichzelf organiserende burgers dus, ervoor moet zorgen dat de markt en de overheid hun plaats kennen en het algemeen belang blijven dienen. Tjeenk Willink staat helemaal in deze traditie van denken.

Daarom is hij voor ons als Kerk interessant als we na willen gaan hoe het komt dat het vertrouwen in de overheid zo is gedaald. In 1983 zijn de sociale grondrechten in de Grondwet opgenomen

Tjeenk Willink ontvangt de opdracht informateur te worden van kamervoorzitter Bergkamp

– helemaal in lijn met het KSD. Maar waarom is bijvoorbeeld zo weinig terechtgekomen van voldoende volkshuisvesting en werd zoiets als de toeslagenaffaire mogelijk? Hoe komt het dat de dwang tot economisch succes en individueel geluk, kenmerkend voor de neoliberale tijdgeest, bij veel mensen leidt tot desoriëntatie, bijvoorbeeld bij de millennials?

Tjeenk Willink blikt kritisch terug op de afgelopen decennia. Zijn centrale stelling is dat na het uiteenvallen van de verzuiling neoliberaal denken de overheid in zijn greep kreeg en ook het denken van de grote middenpartijen en van veel kiezers ging kleuren. Deze stroming in de politieke economie staat in alles haaks op het Katholiek Sociaal Denken. Het neoliberale denken is individualistisch. Falen

is eigen schuld. Solidariteit is slecht; mensen moeten zich op eigen kracht naar boven vechten. Morele vragen verdwijnen naar de achtergrond. Maatschappelijke vraagstukken worden gedepolitiseerd. De waan van de dag en de angst om de kiezersgunst te verliezen krijgen steeds meer invloed. Politici worden afgerekend op daadkracht. Terwijl allerlei vraagstukken niet met een snelle zak met geld op te lossen zijn, maar om draagvlak en vertrouwen vragen. De burgers worden steeds meer gezien als kiezers en afnemers van producten, en niet meer als mensen die het werken aan het algemeen belang mede vorm geven. Wantrouwen sluipt binnen in het publieke domein. De overheid wordt steeds meer gerund als een bedrijf dat ten dienste staat van de BV Nederland: efficiëntie, procesbeheersing en betaalbaarheid staan voorop en niet het samen zoeken naar het algemeen belang vanuit waarden zoals rechtvaardigheid, haalbaarheid en aandacht voor gevolgen op de langere termijn. Deskundigheid op ministeries en gemeentehuizen wordt wegbezuinigd ten koste van managers en voorlichters. De invloed van consultants en lobbyisten uit het bedrijfsleven groeit. Burgers worden ingepakt in inspraakprocessen. Meer dan in andere landen worden overheidstaken zoals energievoorziening, zorg en volkshuisvesting geprivatiseerd. Onder andere in de zorg leidt dat tot enorme bureaucratie. De eigen verantwoordelijkheid van professionals op de werkvloer (subsidiariteit!) wordt stap voor stap uitgehold.

Tjeenk Willink houdt ons een spiegel voor. Willen we dit? Hoe verhoudt zich dit tot de grondbeginselen van het KSD? Hoe is het tij te keren? Lees dit boek en beveel het aan bij bestuurders en professionals uit het maatschappelijk middenveld.

door Hans Oldenhof

Herman Tjeenk Willink, *Het tij tegen. De democratische rechtsorde als fundament*, Uitgeverij Prometheus, Amsterdam 2023, 206 blz., € 20.